

BO CAVEFORS:

Konsten att ta makten

De tyska nazisternas väljare har kartlagts i en stor vetenskaplig undersökning ledd av professor Jürgen W Falter. Den vederlägger den gamla uppfattningen att kvinnor och arbetslös medelklass var partiets säkraste kort.

Undersökningen kan ha relevans även för dagens förhållanden och ge svar på frågan om var grogrunden finns till nya partier.

Få förnekar att den karismatiske Hitler var nazisternas främste röstfiskare. Men det finns också andra skäl till att partiet tar makten 1933. Om detta har det skrivits tiotusentals avhandlingar, böcker och tidningsartiklar. Det mesta bygger på lösa spekulationer och önsketänkande. Undantag finns som t ex Herbert Tingstens *Political Behavior* (1937).

Redan i partinamnet lyckas "rörelsen" knyta an till presumtiva sympatisörer, NSDAP, det nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet. De enda värdeladdade ord som fattas är "demokrati", "front" och "ny".

Jürgen W Falter, professor vid Freien Universität i Berlin, har med hjälp av en stab medarbetare sedan början av åttiotalet kartlagt på kors och tvärs och med hjälp av tillgängliga vetenskapliga metoder och sociologiska undersökningar vilka som röstade på NSDAP, varför man gjorde det och vid vilken tidpunkt de tidigare etablerade partierna förlorade greppet om väljarna (Jürgen W Falter *Hitlers Wähler*).

Myterna, inte sällan i skydd av förment vetenskapliga "analyser", berättar allt sedan slutet av tjugotalet om kvinnor och arbetslös medelklass som nationalsocialisternas säkraste kort.

Falter visar övertygande att så förhöll det sig ej.

Är Falterteamets undersökningar och resultat av annat än historiskt värde? Ja, inte minst därför att de visar hur auktoritära ideologier bygger sin strategi och med den vetskapen kan de lättare bemötas, bekämpas och förpassas till skuggornas värld.

Vid riksdagsvalet 1928 väljer endast

Bo Cavefors är bokförläggare.

810.000 tyskar NSDAP, 2,6 procent av de avgivna rösterna. I dagens Tyskland hade ett sådant valresultat inneburit att "rörelsen" stupat på femprocentregeln. 1930 väljer 6.500.000 NSDAP, det är 18,3 procent och partiet blir därmed det näst största i riksdagen, större än kommunistpartierna och det katolskt borgerliga Zentrum. 1932 blir NSDAP landets största parti med 13,8 miljoner röster, motsvarande 37,4 procent. Det är jämförbart med SPD:s (socialdemokraternas) andel av valmanskåren fyrtiofem år senare, 1987. I mars 1933 får NSDAP 17 miljoner röster. Det motsvarar CDU:s (kristdemokratiska unionens) och CSU:s (kristsociala unionens) sammanlagda röstetal 1987.

En extrem valseger

Avgörande är inte, som ofta hävdas, att Hitler i fria val aldrig fick absolut majoritet utan att han vid riksdagsvalen 1932–1933 kapade åt sig mer än dubbelt så många mandat som det näst största partiet, SPD. Vägen mot denna extrema valseger har Falter noga följt. Han menar att nationalsocialisternas valsegrar inte borde kommit som en överraskning för motståndarna. Regional- och kommunalvalen åren dessförinnan visar klara tendenser. I Mecklenburg–Schwerin stiger röstsiffrorna för NSDAP mellan 1926 och 1929 från 1,7 procent till 4,1 procent, i Baden från 1,6 till 11,3 procent. I Sachsen tredubblas röstetalet från 1929 till 1930.

Mellan 1930 och 1932 ökar röstetalet för NSDAP betydligt över genomsnittet i norra och nordöstra Tyskland medan det i södra och i västra delarna ligger under

genomsnittet. De regionala skillnaderna kvarstår vid valet 1933 då partiet tar 81 procent av rösterna i det ostpreussiska Neidenburg men endast får 16,5 procent i Untenfrankens Aschaffenburg. 1932 företräder de "demokratiska partierna" inte längre folkflertalet och den 5 mars 1933 väljer två tredjedelar av valmanskåren icke-demokratiska partier som NSDAP, DNVP (tysknationella folkpartiet) och KPD (tyska kommunistpartiet). Detta om intet annat visar Weimarrepublikens definitiva bankrutt.

Värt att notera är att medan NSDAP totalt får knappa 30 procent av rösterna hämtar man hem 50–60 procent av rösterna vid högskolor och universitet. KPD:s tidskrift konstaterar att "ungdomen gärna väljer antikapitalistiska och antiparlamentariska partier".

Vilka röstade på NSDAP?

Frågan blir: från vilka samhällsgrupper rekryteras NSDAP-väljarna?

1930 kommer var tredje från de konservativa och liberala DDP (tyska demokratiska partiet) och DVP (tyska folkpartiet) och var tionde NSDAP-väljare hade två år tidigare, 1928, röstat på SPD. Trenden fortsätter: 1932 är fortfarande var tredje NSDAP-väljare en f d konservativ eller liberal men nu är var sjunde nationalsocialist en f d socialdemokrat. Var femte NSDAP-väljare är f d soffligare.

Falter tillbakavisar den belgiske socialisten Hendrik de Mans påstående (1932) att kvinnor oftare än män föll för Hitlers blå ögon. I protestantiska valkretsar entusiasmerades kvinnor i lika hög grad som män men i katolskt dominerade valkretsar valde kvinnor mer sällan än män

extremistpartier till höger och vänster. Det innebär att det katolska Zentrumpartiet bättre än andra borgerliga partier tack vare kvinnorna lyckas hålla partiapparaten förhållandevis intakt.

Mellan 1925 och 1930 är 60 procent av partimedlemmarna i NSDAP yngre än 30 år och under den längre perioden 1925–1933 är genomsnittsåldern 31 år. Det är troligt att inget parti har yngre genomsnittsväljare än NSDAP.

Falter gör den intressanta iakttagelsen att nationalsocialisternas positioner förskjuts från söder mot norr mellan 1928 och 1930 och vid maktövertagandet 1933 väljer drygt hälften av valmanskåren i nordöstra Tyskland NSDAP medan endast en tredjedel av valmanskåren i landets västra delar väljer Hitler framför det traditionellt borgerligt katolska Zentrum.

Större framgång bland protestanter

Med utgångspunkt från de sociala och ekonomiska strukturerna i regioner och kommuner visar det sig att NSDAP har störst framgångar i jordbruksområden med små protestantiska församlingar medan Hitlerrörelsen upplever diasporans ensamhet i katolska jordbrukarbygder.

Det konfessionellt splittrade Tyskland ger klart utslag vad gäller anslutningen till nationalsocialisterna. 1933 är 63 procent av befolkningen protestantisk och en tredjedel katolsk. Därtill kommer 0,8 procent judar och 4 procent som tillhör diverse religiösa sammanslutningar. Katolikerna dominerar i rikets västra och södra delar samt i Oberschlesien.

Under kulturkampen på 1880-talet har Zentrumpartiet etablerats som ett "politischer Aktionsausschuss" för den katolska minoriteten. Under kejsartiden spelar

partiet ingen avgörande politisk roll, den fasen inträder först efter 1918 då Weimarrepubliken kommer till. Det är nästintill omöjligt för andra partier att därefter göra sig gällande i katolska områden. Det innebär att Zentrum och i Bayern föregångaren till dagen CSU, BVP, Bayerische Volkspartei, arbetar i en del av Tyskland som också under de svåraste åren har hyfsad politisk stabilitet. Vid de sista fria valen 1933 lyckas man samla drygt 40 procent av de katolska väljarna. NSDAP röstfiskar huvudsakligast bland katoliker som lämnat kyrkan.

Mer framgångsrik är Hitler i det protestantiska Tyskland. Falters dokumentation vederlägger tidigare uppfattningar om att NSDAP var lika expansivt inom katolska som inom protestantiska regioner. Vid alla riksdagsvalen från 1928 finns det "ett klart positivt och ytterst starkt statistiskt bevisbart sammanhang mellan antalet evangeliska väljare och nationalsocialisternas valframgångar", skriver Falter. I juli 1932 får NSDAP i de protestantiska områdena 41 procent av rösterna medan man i de katolska områdena når knappt 16 procent. Vid det ödesdigra riksdagsvalet 1933 är motsvarande siffror 50 respektive 30 procent.

Stor andel arbetare

Tidigare analyser och kommentarer talar entydigt om att arbetare sällan röstade på NSDAP. Jürgen W Falter slutsats är en annan och han börjar med att konstatera att SPD "förborgerligats" redan vid sekelskiftet och under 20- och 30-talen inte längre är något egentligt "vänsterparti".

1933 tillhör 45 procent av valmanskåren kategorin arbetare, 5 procent hör till överklassen eller den övre medelklassen

och resterande 50 procent betecknas som medelklass.

Trots att arbetarna svarar för nästan hälften av de röstberättigade medborgarna får de båda klassiska arbetarepartierna SPD och KPD 1933 gemensamt endast 27 procent av rösterna. Minst en tredjedel måste således antingen ha lagt sin röst för NSDAP eller för något av de borgerliga partierna – eller röstskolkat. Hur många valde NSDAP? Falter hävdar att redan i juli 1932 väljer fler arbetare NSDAP än SPD och KPD. 28 procent av nationalsocialisternas väljare 1932 är arbetare. Falter visar att inkluderande pensionerade arbetare och valberättigade familjemedlemmar är vid valet i mars 1933 30–40 procent av NSDAP-väljarna arbetare. Av detta följer emellertid inte att NSDAP är ett arbetareparti utan det parti som Hitler, Goebbels och andra envist hävdar, ett "folkparti" med god anslutning från samtliga sociala miljöer och klasser och där den enda skillnaden ligger på det konfessionella planet.

Detta innebär att medelklassen, inkluderande manschettproletärerna, inte är genomsnittligt högt representerade bland NSDAP-väljarna. Det motsatta gäller för tjänstemän inom statlig, regional och kommunal förvaltning vilka är representerade till ett antal som betydligt överskrider genomsnittet. Detta överensstämmer väl med den interna partistatistiken över medlemmarnas sociala tillhörighet och det är en naturlig följd av det stora antalet sympatisörer vid högskolor och universitet.

Falter menar att starkare än "något annat parti i Weimarrepubliken närmar sig NSDAP genom anhängarnas sociala tillhörigheter idealet för ett mass- eller folk-

parti", där människor som i andra sammanhang skiljs åt av traditionella skillnader, konfession, kultur, yrke, socialgrupp osv, kan samsas.

Fram till juli 1932 stiger arbetslösheten i Weimarrepubliken. Då och vid marsvalet 1933 stiger arbetslöshetssiffrorna och ökar antalet NSDAP-väljare parallellt men det innebär inte att det är de arbetslösa som lägger sin röst för NSDAP. Falter finner det troligt att det är de arbetslösas familjemedlemmar och av arbetslösheten endast indirekt berörda f d arbetskamrater, som fruktar arbetslösheten och dras till NSDAP som en försäkring mot det onda. Som belägg finns en mängd statistiskt material. I bl a Sachsen-Thüringen och i Berlins innerstad är arbetslösheten som störst i riket, men just i dessa och liknande områden är nationalsocialisternas valframgångar under genomsnittet, medan KPD ligger betydligt över genomsnittet. Generellt innebär detta att områden med hög arbetslöshet ger NSDAP låga valsiffror. Däremot har NSDAP höga siffror i områden där familjerna är högt skuldsatta genom lån till egna hem och småjordbruk. Falter menar att dessa väljares val av NSDAP är en rationell reaktion mot Weimarrepublikens ekonomiska misslyckanden.

För att till slut spekulera i vad som hänt om allt inte varit som det var utan omvänt, kan man konstatera att om det konfessionella förhållandet varit det motsatta, dvs om det 1933 funnits fler katoliker än protestanter i Tyskland, hade Hitler aldrig kommit till makten. Statistiskt sett möter nationalsocialismen redan under de tidiga kampåren störst motstånd hos yrkesarbetande medelålders och äldre kvinnliga katoliker.